

NEDERLANDSE LOKETSTROKEN

NEDERLANDSE LOKETSTROKEN

Jos M. A. G. Stroom

met medewerking van

C. J. H. Matser

UITGAVE ©

FILATELISTENVERENIGING 'NOVIOPOST'
POSTWEG 37, 6523 KR NIJMEGEN.

januari 1986
no. 3

Inleiding

Een der meest moderne filatelistische verzamelgebieden is dat van de "automaatstroken" en "loketstroken". Nederland kent [nog?] alléén de loketstroken: het zijn als het ware postzegelvervangende frankeerstroken, die door de PTT-ambtenaar aan het loket ter frankering van aangeboden post worden aangebracht.

De machines die deze stroken vervaardigen worden dus door loketambtenaren bediend en niet door het publiek. Vandaar de naam "loketstrook".

Hoewel het begrip loketstrook voor velen nog onbekend is bestaat dit [in Nederland] al ruim 20 jaar. En nu door de PTT het aantal loketmachines wordt uitgebreid, lijkt het goed om aan dat onderwerp uitvoerig aandacht te schenken.

Alvorens echter (in Hoofdstuk II) de geschiedenis en iets over de toekomst der loketstroken te vertellen, zullen we in Hoofdstuk I ingaan op de plaats van de loketstrook temidden van de meest voorkomende (alternatieve) frankeermethoden.

Tenslotte treft U een literatuurlijst aan van geraadpleegde werken, waarin ook enkele artikelen over aanverwante onderwerpen zijn opgenomen.

Hoofdstuk 1

De "loketstrook"
en andere "alternatieve" frankeermethoden. 1)

Het zal U, als verwoed postzegelverzamelaar, waarschijnlijk verbazen te horen dat al vrij spoedig na de eerste postzegel [in 1840 in Engeland] plannen werden beraamd om met behulp van machines van het omslachtige postzegelplakken af te komen: Al in 1884 werd door de geestelijk vader van de frankeermachine, de Parijzenaar Carle Bushe, patent genomen op zo'n apparaat. Na veel experimenten en incidentele pogingen over heel de wereld kwam pas in de twintiger jaren van deze eeuw de frankeermachine goed van de grond: in 1925 deed de eerste in Nederland zijn intrede. Een frankeermachine plaatst op een brief een afdruk, die tegelijk zegel en afstempeling [+datum] vervangt. We spreken tegenwoordig vaak van "roodfrankering". Particulieren kunnen (met een gebruiksmachtiging van de PTT) van zo'n machine gebruik maken. Via een ingebouwd en verzegeld telmechanisme wordt het afgedrukte en te verrekenen bedrag bijgehouden.

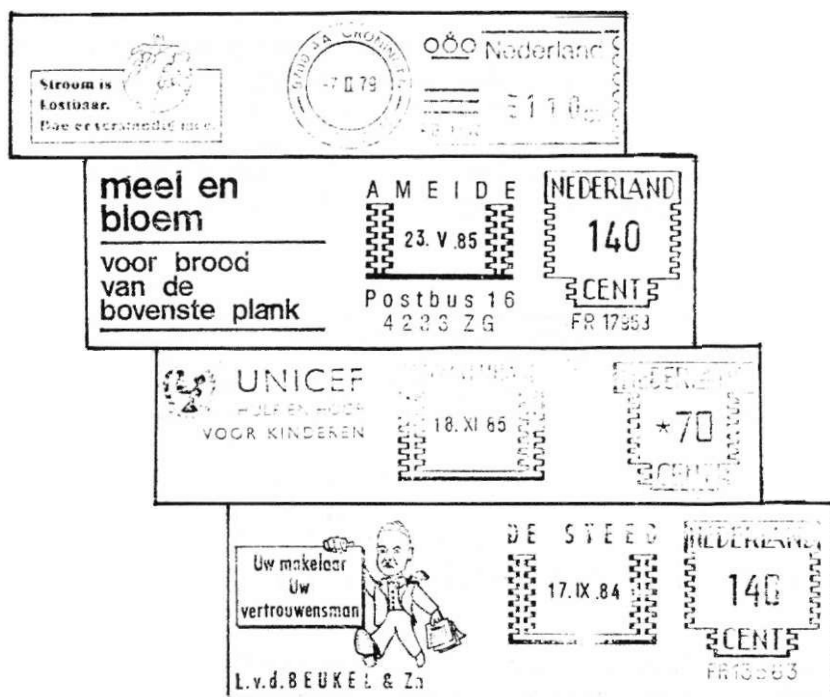
Al vanaf het allereerste begin hebben de frankeerstempels de gemoederen der filatelisten bezig gehouden: men zag ze als een bedreiging van de postzegel. Tegenwoordig worden frankeerstempels als volwaardig onderdeel van de filatelie beschouwd.

1): een groot deel van dit Hoofdstuk is
ontleend aan het artikel van Enschedé
en van Roosmalen, zie literatuurlijst.

En vooral de thematische verzamelaar maakt er dankbaar gebruik van: hij zoekt naar stempels die een bijdrage kunnen leveren aan de uitwerking van zijn thema, aan de opbouw van zijn onderwerp. Dergelijke stempels worden tegenwoordig - gelukkig en terecht - ook als volwaardige elementen van tentoonstellings-kollektieserkend.

Het gebruik van frankeermachines biedt de (partikuliere) gebruiker ervan een aantal voordelen: doordat de machine uiteenlopende waarden kan afdrucken is een uitgebreide [en nooit kloppende!] postzegelkas overbodig.

De werkzaamheden bij het verzenden van post worden vereenvoudigd en versneld. En als toegift: de reclame die in het stempel kan worden afgedrukt [zie Afb.1].

Afb.1. Enkele afdrukken van frankeerstempels die een waardevolle bijdrage kunnen leveren aan filatelistische verzamelingen.

Een geheel andere vorm van frankeren is de zgn. "baarfrankering" die (in Nederland] door de PTT sedert 1926 mogelijk is gemaakt en die in 1982 definitief is afgeschaft. De werkwijze was als volgt: wanneer een firma reclame wilde maken en daartoe een (bepaald] aantal poststukken wilde versturen, kon men die stukken (gesorteerd] ongefrankeerd afgeven en de PTT zorgde voor de frankering, en wel door middel van een stempelafdruk. De afgegeven partij moest minstens uit 500 (later: 250] wat inhoud en formaat betreft gelijke stukken bestaan, zodat steeds dezelfde waarde kon worden afgedrukt.

Deze stempelafdrukken konden door gewone stempel-machines (bedoeld voor het afstempelen van postzegels] worden aangebracht. Een deel van het stempel [de "vlag"] werd vervangen en er werd een rood lint in de machine gezet.

Door deze werkwijze bestaat er een groot verwantschap tussen (machinale] afstempeling van zegels ["machinestempels", niet te verwarren met de eerder besproken "frankeermachinestempels"] en baarfrankeringsstempels [zie Afb.2]: beide zijn door de PTT aangebracht, mogelijk zelfs in eenzelfde machine.

Afb. 2. Af'drukken van (rode) baarfrankeringsstempels en van (zwarte) machinestempels. Mogelijk is baarfrankering (links) door dezelfde machine aangebracht als het machine-stempel (rechts).

Naast de rode frankeermachinestempels en de eveneens rode baarfrankeringsstempels kennen we ook nog de aanduiding

"port betaald": deze methode wordt gebruikt voor partijen-post en is filatelistisch niet zo interessant. Wel voor de verzender, die o.a. vanwege de hoeveelheid te verzenden post een fikse korting kan krijgen.

Een variant is

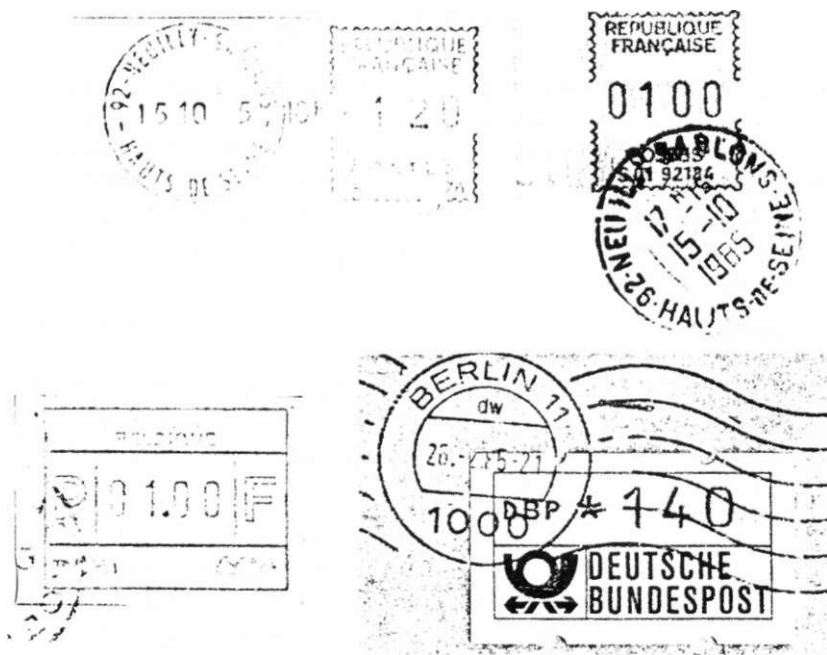
"frankering bij abonnement", bedoeld voor verzenders van dagbladen en periodieken.

Temidden van al deze "alternatieve" frankeermethoden kennen we nu ook die met automaat- en loketstroken. Hoewel de automaatstroken in Nederland (nog?) niet bestaan, moeten we er toch in het kort iets over zeggen. In wezen is een automaatstrook een vervanger voor de postzegel-uit-de-automaat. Het publiek kan, door een muntinworp in een automaat, een gegomd stukje papier verkrijgen dat vervolgens gelijk een postzegel behandeld dient te worden, dat wil zeggen ook door afstempeling ongeldig gemaakt moet worden.

Loketstroken verschillen in 3 opzichten van automaatstroken:

1. alleen de loketbeambte bedient de loketmachine, en dat apparaat is dus niet voor publiek toegankelijk (in enkele landen bestaan hierop uitzonderingen].
2. een tweede verschil met de automaatstrook is dat deze geldig blijft tot op het moment van gebruik, terwijl de loketstrook - evenals afgedrukken uit de partikuliere frankeermachines - een datum draagt en dat is de enige dag van geldigheid.
3. een daarmee samenhangend verschil is dat de loketstrook niet behoeft te worden afgestempeld: de geldigheid is immers beperkt tot die ene dag.

Loketstroken lijken vaak op frankeerstempel-afdrukken; soms zijn alleen kenners in staat buitenlandse loketstroken van frankeerstempels te onderscheiden. In Nederland zijn het echter altijd opgeplakte stroken: afdrukken van de loketmachine kunnen niet rechtstreeks op een brief of poststuk worden aangebracht. Maar omdat dat soms óók het geval is met frankeerstempels, is dat geen goed criterium. Het Nederlandse kenmerk voor loketstroken is, dat ze achter de datum-aanduiding ook een uur-aanduiding hebben: daaraan zijn ze feilloos te herkennen, althans wat de Nederlandse stroken betreft. In het buitenland ligt dat wat ingewikkelder maar dat valt buiten het bestek van dit artikel.

Afb.3. Een Frans brieffragment, gefrankeerd met een loketstrook (links) en een automaatstrook (rechts). De laatste is eveneens als een postzegel gestempeld. Onder een Belgische en een Duitse automaatstrook, eveneens gestempeld.

Tenslotte nog iets over de kleur: loketstroken zijn evenals frankeerstempels rood. Dit is een gevolg van de afspraak die in 1920 op het Congres van de Wereld Post Unie te Madrid werd gemaakt: daar is afgesproken dat alle afstempelingen uit frankeermachines een rode kleur zouden hebben. Vóór 1920 komen we ook zwarte afstempelingen tegen, maar daarna is dat niet meer het geval. Wèl is het zo, dat we veel schakeringen in het rood tegenkomen, en paars, violet en lila worden er kennelijk óók onder begrepen. Deze variatie zullen we in het hierna volgende verhaal over loketstroken eveneens aantreffen.

Hoofdstuk 2

De Nederlandse loketstroken. Historie en toekomst.

De geschiedenis der Nederlandse loketstroken kent drie experimentele fasen, waaraan de eerste drie paragrafen van dit hoofdstuk zijn gewijd:

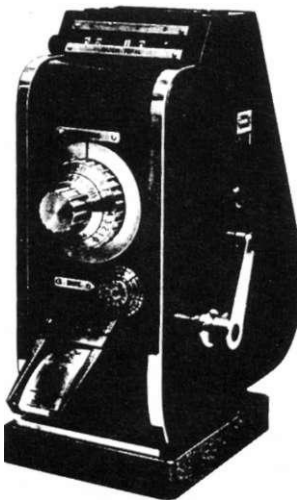
Par.1 De Setright-machine (Amsterdam 1965 tot 1967)

Par.2 De Satas-machines (vanaf 1971 tot ?)

Par.3 De Frama-machines tot 1986.

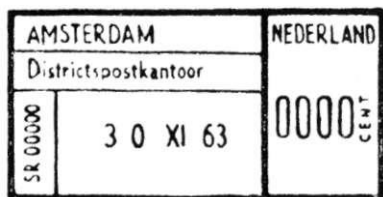
In Par.4 tenslotte wordt een overzicht gegeven van de uitbreiding van het aantal Frama-machines in januari 1986.

Paragraaf 1. De Setright-loketfrankeermachine.

*Afb.4. Zo moet de (Engelse)
Setright-Loketfrankeer-
machine er uitgezien
hebben.*

Deze machine, uit Engeland geïmporteerd, is te Amsterdam in het districtspostkantoor in gebruik geweest, vermoedelijk van begin 1965 tot juni 1967. Het gebruik ervan, voor frankering van postpakketten en [brief-]pakjes, is aangekondigd in de PTT Dienst-order H.45 van 28 januari 1965, waarbij tevens een stempelafdruk werd afgebeeld [zie Afb.5]

Afb. 5. Voorbeeld van de stempelafdruk van de Setright machine in Amsterdam. In de afdruk het nummer SR 0000.

Opvallend in de afdruk is het jaartal 1963, terwijl de machine pas in 1965 in gebruik moet zijn gekomen. Echte, postaal gebruikte stroken, zijn echter nog steeds niet gevonden.

Paragraaf 2. De Satas-loketmachines.

Van deze machines van Franse makelij hebben er drie gestaan in Nederland: 2 in Amsterdam en 1 in 's-Gravenhage.

De machines met cliché SR 1 en SR 2, Amsterdam-DKA-pakketpost [=Amsterdam-Oosterdokskade], zijn vermoedelijk gebruikt vanaf 1 september 1971 tot 1 september 1976. Hogelijk is die periode nog voorafgegaan door een korte (proef-)periode waarin de afdrukken Arabische maandcijfers hadden. Daarvan zijn echter geen exemplaren bekend; alle bekende stroken hebben Romeinse maandkarakters.

De machine SR 3, 's-Gravenhage-Kerkplein, is vanaf januari 1972 gebruikt. Evenals in Amsterdam zijn de stroken alléén gebruikt voor de frankering van postpakketten: ze werden op de kaarten geplakt op het

gedeelte dat eigendom van de PTT bleef, daardoor zijn deze stroken zéér moeilijk te vinden.

Een van de bekende Haagse stroken dateert uit 1979. Onduidelijk is of de machine daar toen nog regelmatig in gebruik was, of dat er hier sprake is van een "incidenteel" laat gebruik. Tabel 1 geeft een overzicht van alle tot nu toe bekende stroken uit de Satas-machines.

Afb.6.De drie verschillende stroken van de Satas-Loketmachines in Nederland. De afdrukken hebben een rode kleur.

POSTBEDRIJF DER PTT

ADRESKAART voor een binnenlands pakket
zonder aangegeven waarde of verrekening

PLAATS VOOR
FRANKERING

AMSTERDAM - OKA
24 II 75
*650
CENT

21

AAN Meur Okkerse-Gjellekam
Fleerde 626

TE Bj. Imermeer

AFZ **JAN HAVERI**

STR **Verzendboek**

TE **EGELANTERSGRACH**

AMSTERDAM

TELEFOON (020) 23 44 04

P 230 (5.000.000 - XI - 72)

DATUM: 25/2

GEEN GEHOOR

Kennisgeving
achtergelaten door

P 4518 PTT

- Een SR 1-strook (Amsterdam-OKA-pakketpost) op een postpakketkaart van 24 februari 1975. Het tarief van f 6.50 hoorde van 1/9/74 tot 1/4/75 bij een postpakket van 3 tot 5 kg.

Een "postfrisse" SR 2-strook (Amsterdam-OKA-pakketpost) in de 000-waarde. Opvallend is de balk, tussen SR en 2 in; misschien heeft oorspronkelijk een ander (tweecijferig?) nummer achter de letters SR gestaan?

Een SR 3-strook ('s-Gravenhage-Kerkplein), zeer laat gebruikt op een postpakketkaart van 11 juni 1979. Sedert 1/4/76 was f 5.00 het tarief voor een postpakket tot 1 kg.

TABEL 1.

Overzicht van alle bekende Satas-loketstroken met datum-, uur- (aangegeven met de letter H van het Franse woord "heure") en waarde aanduiding.

SR 1 :	24	II	75	9 ^H	*650
	20	I	76	11 ^H	*600
	20	I	76	14 ^H	*700
	30	I	76	16 ^H	*800
	25	II	76	17 ^H	*900
SR 2 :	(2	IX	71	13 ^H	2500) (PTT-archief)
	13	VI	73	8 ^H	*000 ("postfrisse strook")
	15	III	75	9 ^H	1850
	15	VI	75	8 ^H	1300
SR 3 :	31	I	72	11 ^H	*000 ("postfrisse strook")
	16	III	72	10 ^H	*950
	21	XI	72	12 ^H	*375
	11	VI	79	13 ^H	*500
SR 1 of 2	(Amsterdam OKA, nummer onleesbaar)				
	29	I	76	11 ^H	*800

NB: aanvullingen op dit overzicht worden door de auteurs gaarne tegemoet gezien !!!

Paragraaf 3. De Frama-loketmachines, van 1977-1986.

In de geschiedenis van het gebruik van de Frama-loketmachines in ons land onderscheiden we een aantal periodes:

- A. Het gebruik van de zgn. "Prototypen" te Amsterdam;
- B. Het gebruik van "Serie-modellen", eveneens te Amsterdam, proefperiode;
- C. Het gebruik van machines met genummerde clichés in Amsterdam, Haarlem en Amstelveen.

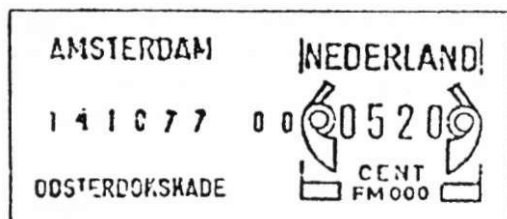
De invoering van een groot aantal machines in het hele land wordt besproken in paragraaf 4.

A. De "Prototypen" in Amsterdam.

In PTT-Dienstorder H.554 van 6 december 1977 staat:

Loket-biljet-afgifte apparaat.

Op het bijpostkantoor Amsterdam-Oosterdokskade zijn voor het frankeren van (pakket)postzendingen enige frankeermachines van een nieuw model geplaatst. De machines, die een instelcapaciteit hebben van maximaal f 99,99 geven frankeerstroken af volgens onderstaand voorbeeld:

Postzendingen voorzien van dergelijke frankeerstroken behoren als volledig gefrankeerd te worden aangemerkt.

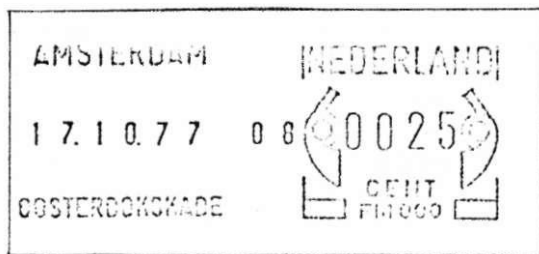
In een aanvullende dienstorder (H.1 van 3 januari 1978) wordt opgemerkt, dat met de zinsnede "... behoren als volledig gefrankeerd te worden aangemerkt" NIET wordt bedoeld dat frankering met een te laag bedrag toch als volledige frankering zou gelden !!

Wij geven er de voorkeur aan om de lelijke naam "loket-biljet-afgifteapparaat" te vervangen door "loketmachine".

Afb.7.Het Frama "Loket-biljet-afgifteapparaat", of kortweg: de Loketmachine. De stroken komen - na de juiste aanslag op het toetsenbord - uit de gleuf die zich daar vlak boven bevindt.

De afbeelding in de dienstorder heeft als datum: 14 oktober 1977. Volgens mondeling verkregen informatie van de PTT zou 17 oktober 1977 de datum van ingebruikname zijn. Zéér onlangs [1985] zijn er enkele stroken met deze datum bekend geworden. Het betreft hier vermoedelijk stroken die na het verschijnen van dienstorder H.554 zijn aangevraagd en naar alle waarschijnlijkheid is voor de aanmaak van deze stroken in december 1977 de datum in het apparaat teruggezet. Desalniettemin bevestigen ze de al langer bekende datum van ingebruikname!

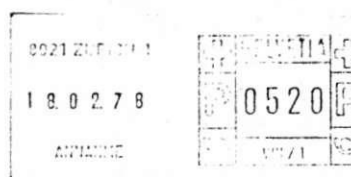
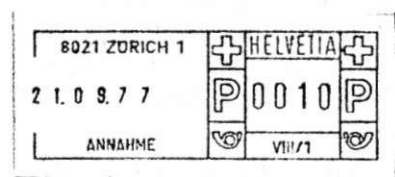
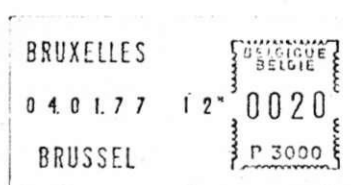
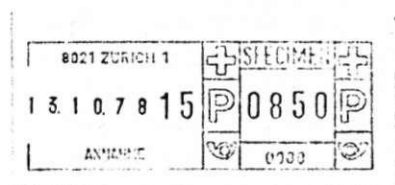
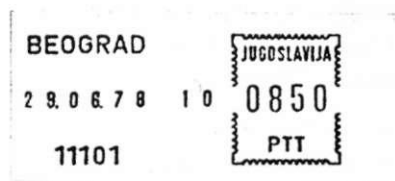
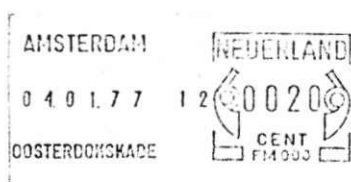
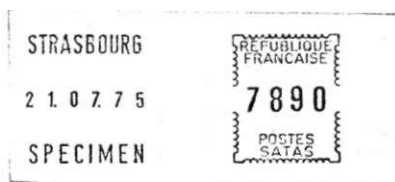
Afb. 8. "Postfrisse" eerste-dag-strook van de Framaloketmaahine op 17 oktober 1977, 8 uur. Waarde-aanduiding 25 cent. (Type I)

Stroken met een vroegere datum bestaan wel, maar dat zijn dan "demonstratiestroken" van de Firma FRAMA AG. Immers deze firma verzorgde in 1977 een tweetal demonstraties (in mei voor de Centrale Directie te 's-Gravenhage en in juli op het districts-postkantoor te Amsterdam] waarbij natuurlijk ook afdrukken vervaardigd werden. De data op deze stroken zeggen niets over het werkelijke tijdstip van vervaardiging.

In afb. 9 zijn een aantal van dergelijke stroken te zien. Temidden van die verzameling één Nederlandse loketstrook opvallend is de overeenkomst van de datum-, uur- en waarde-aanduidingen met die van de Belgische strook. Kennelijk is alleen het cliché verwisseld!

De vroegst bekende postaal gebruikte strook heeft als datum 10 januari 1978 (Zie afb. 10).

Kenmerkend voor stroken uit de Prototype-apparaten is de zogenaamde KLEINE-UURAANDUIDING: de cijfers waarmee het uur wordt aangegeven zijn van hetzelfde formaat als die van de datum. De waarde-aanduiding staat in cijfers van groter formaat. (Overigens is de aanwezigheid van een uur-aanduiding hét algemene kenmerk van een loketstrook; op deze wijze kunnen we - meestal ook in het buitenland - een loketstrook onderscheiden van een particuliere frankeermachineafdruk !)

Afb.9.Blad waarop 8 specimen- en demonstratie-stroken van FRAMA AG zijn geplakt. Let op de overeenkomst tussen de Nederlandse en Belgische strook: datum, uur- en waarde-aanduiding zijn identiek. Op dit blad zijn zowel stroken uit de zgn. "prototypen" (kleine uur-aanduiding) als uit machines van latere "serie-modellen" (grote uur-aanduiding) aanwezig.

Aanvankelijk is er door filatelisten betrekkelijk weinig aandacht geschonken aan deze "moderne" wijze van frankeren. Uit een overzicht van bekende stroken (zie Tabel 2) blijkt dat er slechts een gering aantal in verzamelaarshanden is. Bovendien zijn dat vrijwel allemaal lage waarden, en dus stroken die gekocht zijn met het doel in de kollektie te worden opgenomen. De loketmachines zijn eigenlijk bedoeld voor de frankering van postpakketten en aangetekende- en expressebrieven; maar zoals U ziet zijn stroken, voorzien van daarbij passende bedragen (nog?) een zeldzaamheid!

Pas na verloop van jaren (de periode der Prototypen was reeds lang afgesloten) is "ontdekt" dat er twee verschillende Typen bestonden. We spreken nu dan van Type I en Type II; en laten daarbij buiten beschouwing dat er méér dan 2 machines in gebruik zijn geweest. Voor ons onderscheid is dat niet van belang.

Afb. 10. Vroegst bekende Frama-Loketstrook op brief:
10 januari 1978 (Type I). De "uur-aanduiding"
is hier gebruikt als "kas-aanduiding".

Type I

lengte van "OOSTERDOKSKADE" : 27 mm

OOSTERDOKSKADE

lengte van het woord "CENT" : 9½ mm

CENT
FMCOO

vertikale afstand tussen de
"posthoorn" en het recht-
hoekje daaronder

: ruim 1 mm

bovenkader boven "NEDERLAND"
ontbreekt en bovenste deel
van "AMSTERDAM" is vaag.

AMSTERDAM

NEDERLAND

Type II :

lengte van "OOSTERDDKSKADE" : 25½ mm

OOSTERDDKSKADE

lengte van het woord "CENT" : 8½ mm

CENT
FMCOO

vertikale afstand tussen de
"posthoorn" en het recht-
hoekje daaronder

: bijna 3 mm

bovenrand en "AMSTERDAM"
kompleet aanwezig.

AMSTERDAM

NEDERLAND

Uit Tabel 2 blijkt dat alle stroken tot op 14 september 1978 van het Type I zijn, en met uitzondering van de demonstratiestroken (04.01.77) voldoen ze allen aan de genoemde criteria. (De stroken van 4 januari 1977 hebben wél een volledige afdruk van "AMSTERDAM" en de bovenlijn boven NEDERLAND).

TABEL 2.

Overzicht van alle bekende stroken van de Framaloketmachine, prototypen I en II ("kleine uur-aanduiding").

Type I

(04.01.77	12	2080	demonstratiestrook)
(04.01.77	12	0020	idem)
(14.10.77	00	0520	idem, afb. in Dienstorder H520)
17.10.77	08	0025	eerste dag
10.01.78	03	0055	
23.02.78	00	0000	
10.08.78	04	0045	
14.09.78	00	0000	

Type II

14.09.78	00	0000	
22.09.78	00	0000	
05.10.78	00	0000	
05.10.78	01	0055	
05.10.78	02	0055	
05.10.78	03	0055	
13.12.78	00	0000	
29.12.78	11	0025	
03.01.79	03	0425	
18.01.79	11		diverse waarden
23.02.79	13	0055	
13.03.79	12	0010	
16.03.79	12	0055	
16.03.79	14	0055	
29.03.79	15	0050	
10.04.79	10	0210	
12.04.79	16	0425	

Uit dit overzicht blijkt dat het merendeel der bekende stroken als "verzamelobject" is aangekocht of verkregen: alle waarden 0000, 0010, 0025, 0045 en 0055 zijn te beschouwen als "filatelische verzoeken"; waarvan alleen de 45 en 55 c. als drukwerk/brief-tarief gebruikt kunnen zijn.

In deze tabel zijn niet opgenomen de bekende afwijkingen, veroorzaakt door storing aan de microprocessor, die het apparaat bestuurt.

Vanaf 14 september 1978 voldoen de bekende stroken alle aan de criteria van Type II. De vraag of er dan sprake is van ingebruikname van andere apparaten, dan wel van vervanging der clichés in de aanwezige machines, kunnen we niet beantwoorden. In diverse publikaties vonden we verschillende en elkaar tegensprekende informatie hierover. In elk geval is wél bekend dat er zeker op bepaalde momenten twee (en mogelijk zelfs drie) machines tegelijk in gebruik waren. Maar afgezien van de 14e september 1978, mogelijk de dag waarop Type I door Type II werd vervangen, kennen we géén data waarop van beide Typen afdrukken bekend zijn.

We spraken al over "uur-aanduiding" en het kenmerkende kleine formaat der cijfers daarvan. We moeten echter nog iets meer vertellen over het gebruik van die aanduiding. We zien dat (met uitzondering van de eerste dag, 17 oktober 1977] de volgende uur-aanduidingen bekend zijn: 00, 01, 02, 03 en 04. We mogen aannemen dat dit geen nachtelijke uren zijn Maar wat dan wel?

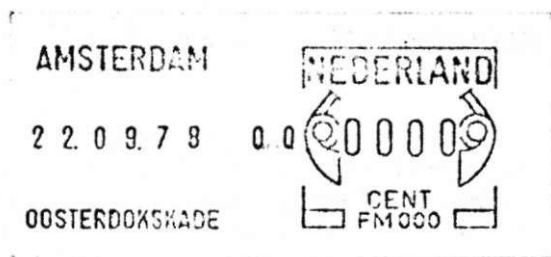
De oplossing luidt als volgt:

Ptt-ambtenaren konden de instelling van deze cijfers zelf regelen en in de periode oktober 1977 - januari 1979 hebben ze' van deze mogelijkheid gebruik gemaakt om daarmee de "kas" (of het loket] aan te duiden.

Vanaf december 1978 treffen we reële uur-aanduidingen aan: 10,11,12, etc. We zullen later zien dat deze verandering in gebruik samenvalt met de plaatsing van het eerste apparaat uit de reeks van "seriemonumenten", die een grote uur-aanduiding hebben, en die niet meer voor andere doeleinden gebruikt kan worden. Vermoedelijk is dat van invloed geweest op de nog aanwezige "prototypen" en is daar vanaf dat moment het gebruik als "kas-aanduiding" in onbruik geraakt.

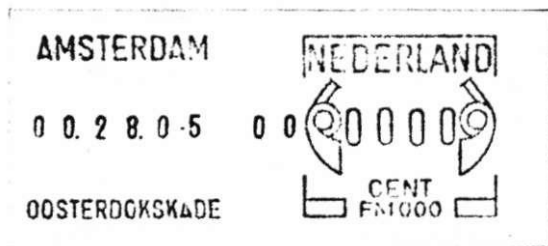
Wanneer een loket-strook wordt afgedrukt met een waarde 0000, dan volgt automatisch de uur-aanduiding 00. Overigens wordt er wél een datum afgedrukt:

dit verschijnsel is het tweede kenmerk van de stroken uit de prototypen. Afb. 11 laat zien dat de serie-modellen bij een 0000-waarde behalve 00 in het uur ook nog 00.00.00 als datum afdrukken.

Afb.11.Strook met 0000-waarde, klein uur, Type II, met datum 22.09.78, en 0000-strook met groot uur: ook de datum is 00.00.00.

In april 1979 kwam een einde aan deze eerste proefperiode van de Frama-Loketmachines: de microprocessor van het laatste apparaat liet het afweten: er werden "vreemde" data afgedrukt, zoals op Afb. 12. In totaal zijn ons drie van dergelijke data bekend: 00.28.05, 10.28.05 en 40.28.05. Niet bekend is of dergelijke stroken ook werkelijk gebruikt zijn voor de frankering van poststukken.

Afb.12.Loketstrook met datum 00.28.05, veroorzaakt doordat de microprocessor van het laatste prototype het af liet weten, de strook (Type I I) dateert van (17?) april 1979.

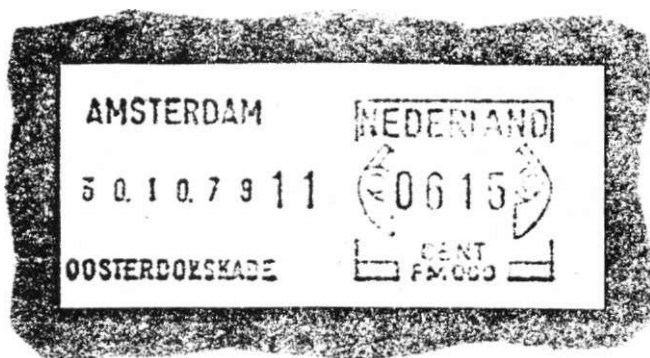
B. De "Serie-modellen" in Amsterdam.

Bij de bespreking van de "uur-aanduiding" van de Prototypen hebben we al gemeld dat de ingebruikname van de serie-modellen in december 1978 heeft plaatsgevonden: 2 apparaten werden (waarschijnlijk al op 17 december] afgeleverd, de eerste afdruk is bekend met datum 29 december 1978. Het derde apparaat kwam in maart/april 1979 in gebruik.

Het zal duidelijk zijn dat dus vanaf eind december 1978 tot medio april 1979 twee soorten apparaten naast elkaar in gebruik waren: prototype en serie-model.

De stroken uit de serie-modellen hebben als kenmerk, dat de cijfers van de uur-aanduiding het formaat hebben van die der waarde-aanduiding, en we noemen dit de GROTE UUR-AANDUIDING. Dat is het belangrijkste onderscheid; want vooralsnog zullen alle apparaten, net als de prototypen, clichés gebruiken met als nummer FH DDO !!

Een tweede verschil met de prototypenstroken is, zoals we al zagen op Afb. 11, dat op afdrukken met een 0000-waarde nu tevens de datum op de stand 00.00.00 wordt weergegeven.

Afb.13. Aantetekende brief, op 25 september 1979 verzonden van Amsterdam-Oosterdockskade naar Veendam, en gefrankeerd met een loketstrook (FM 000, groot uur, lila afdruk) met tarief f 4,25. (Uit Kollektie J. Rutten, Nijmegen) en idem strook, tarief f 6,15 op fragment pakpapier, 30 oktober 1979 (aanteken- of expresserecht van "pakje" met gewicht tussen 500-1000 gram).

In het gebruik vertonen de 3 clichés op den duur enkele slijtage-verschijnselen, waardoor ze na verloop van tijd, ondanks hun gelijke "nummering" met FM 000 toch van elkaar zijn te onderscheiden:

Groot uur:

- Type a: De linkerpoot van de eerste A van AMSTERDAM is "gebroken" boven de dwarsstreep; De verticale kaderlijn, rechts van de tweede D van NEDERLAND bestaat uit 3 streepjes (oftewel: is tweemaal onderbroken); De lijn boven NEDERLAND is meestal maar gedeeltelijk aanwezig.
- Type b: De verticale kaderlijn, rechts van de tweede D van NEDERLAND is éénmaal fors onderbroken.
- Type c: De tweede M van AMSTERDAM krijgt een steeds kortere rechterpoot; De kaderlijn boven NEDERLAND vertoont geheel links ofwel een onderbreking (in een overigens scherp afgedrukt geheel) of lijkt iets schuin naar links-beneden af te lopen.

In deze periode ontstaat een bredere belangstelling voor de loketstroken, mede onder invloed van soortgelijke ontwikkelingen in het buitenland. Het materiaal is aanzienlijk minder schaars en een nauwkeurige geschiedschrijving is nu vrij probleemloos. Als in mei 1981 de eerste van de drie machines in Amsterdam vervangen wordt door een apparaat met een genummerd cliché (FM 3055, zie onder C), dan wordt die verandering zelfs door de Kontaktgroep vastgelegd met een heuse FDC !

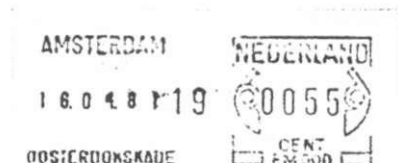
Type a: gebroken A en rechterkaderlijnnast D bestaat uit 3 streepjes.

[Voorganger van FM 3055)

Type b: grotere onderbreking in rechterkaderlijnnast 2e D.

(Voorganger van FM 3282)

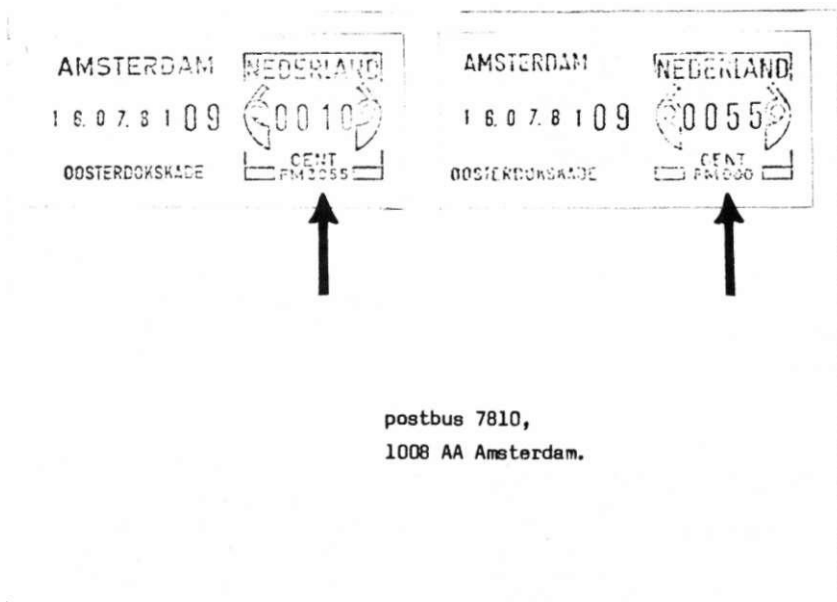

Type c: korte M en kleine breuk in bovenlijn boven 1e N.

[Voorganger van FM 3283)

Afb.14. De drie FM 000-stroken der seriemodellen in Amsterdam. Deze drie varianten, ontstaan door slijtage, treden pas geleidelijk aan op en zijn bij stroken met vroege data nog niet aan te wijzen. Tussen haakjes zijn de FM-nummers genoemd die later (zie onder C) deze clichés zullen vervangen.

De twee overige FM-000-clichés blijven nog tot 20 augustus 1981 in gebruik; maar wél worden ze op 6 juli 1981 al in nieuwe apparaten gezet. Deze verandering is duidelijk zichtbaar: vanaf dat moment hebben de afdrukken de rood-bruine (of: roest-rode) kleur die gebruikelijk is bij de genummerde clichés. Deze kleur heeft dus ook de laatste 6 weken het aanzicht van de FM-000-stroken bepaald. (Dok tussen- of "overgangs"-kleuren worden aangetroffen).

postbus 7810,
1008 AA Amsterdam.

Afb. 15. Brief van 16 juli 1981, gefrankeerd met twee loketstroken, één met FM 3055, de andere met FM 000 (samen: brieftarief 65 cent). Beide stroken hebben hier dezelfde rood-bruine kleur.

C. Het gebruik van genummerde clichés (1981-1986).

In de proefperiode werden er steeds clichés gebruikt met FM 000. Hieraan komt in 1981 een einde. De clichés worden nu genummerd, en krijgen een volgnummer in de totale reeks van frankeermachines die door Frama worden afgeleverd. En zo zitten de loket-frankeermachines wat hun nummering betreft tussen de partikuliere frankeermachines in!

We kunnen U hier enkele voorbeelden van laten zien. De vijf FM-nummers van de loketmachines zijn: Haarlem FM 3053, Amstelveen FM 3054, Amsterdam FM 3055 en ook FM 3282 en FM 3283. Met enig speurwerk

hebben we enkele aansluitende nummers bij partikuliere frankeermachines kunnen vinden:

FM 3056: frankeermachine van Kokgroep Nederland BV te Emmen;

FM 3281: frankeermachine van Staalhandel Lübeck te Made;

FM 3284: partikuliere frankeermachine te Rotterdam.

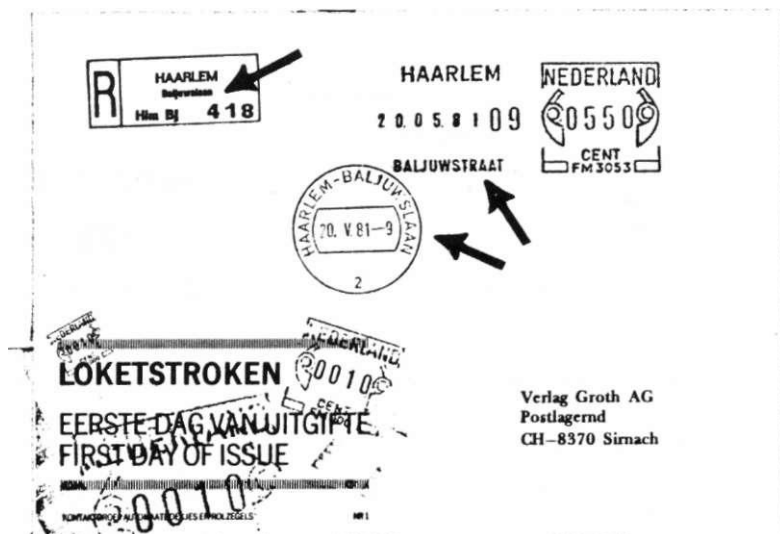
Het nummer dat aan een loketmachine wordt toegekend wordt dus mede bepaald door het aantal gebruikers van partikuliere frankeermachines van het merk FRAMA.

Afb.16. Een tweetal afdrukken van Frama-machines met op Loketmachines aansluitende FM-nummers en een afdruk van een demonstratie-strook van FRAMA zonder FM nummer.

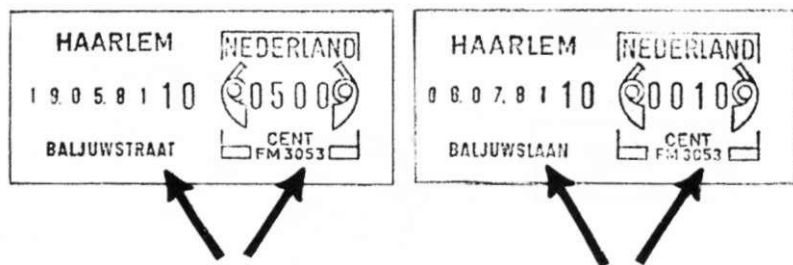
HAARLEM.

De eerste machine met genummerd cliché (FM 3053) werd geplaatst te Haarlem aan de Baljuwslaan. De Kontaktgroep was met een aantal leden ter plaatse om de FDC nr.1 te verzorgen. Na enige tijd werd opgemerkt, dat het cliché een foutieve vermelding van de straatnaam droeg: **BALJUWSTRAAT** in plaats van **BALJUWSLAAN**.

Afb.17. Aangetekende FDC-brief naar Zwitserland, met een eerste-dag Loketstrook Haarlem Baljuwstraat 20 mei 1981. Zowel dagtekenstempel als aantekenstrookje vermelden de juiste naam: Baljuwslaan !!

Alle FDC's zijn derhalve met het "foutieve" strookje beplakt. Er zijn daarna géén andere stroken meer gedrukt, het cliché is teruggezonden en pas op 6 juli 1981 werd een nieuw cliché, nu met de juiste naam, in gebruik genomen. Aan de afmetingen van de plaatsnaam HAARLEM is te zien dat er een geheel nieuw cliché is aangemaakt, terwijl ook het cijfer 3 van FM 3053 een andere uitvoering kreeg.

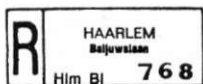
Afb.18. Twee stroken van de loketmachine te Haarlem; "proefstrook" van de dag vóór de plaatsing, 19 mei 1981, en strook van de eerste dag van het nieuwe cliché, 6 juli 1981. Let op de verschillen in breedte van HAARLEM en cijfers 3 van FM 3053.

Onlangs is het postkantoor aan de Baljuwslaan te Haarlem gesloten. De ingebruikname van het nieuwe hoofdkantoor aan de Westergracht maakte dit [stations-] postkantoor overbodig. Op 27 september 1985 werd het kantoor definitief gesloten, en vanaf maandag 30 september werd de loketmachine gebruikt in het nieuwe kantoor. Daartoe was echter reeds op 17 september 1985 het cliché gewijzigd: met een vijl is door een monteur van Frama de aanduiding "Baljuwslaan" wegge-
vijld (zie Afb.19).

AMSTELVEEN.

Op 21 mei 1981, één dag na de plaatsing te Haarlem, werd er te Amstelveen een loketmachine in gebruik genomen, met nr. FM 3054. De stroken dragen alléén de plaatsnaam AMSTELVEEN en géén straatnaam-aanduiding: een hoofdkantoor behoeft geen nadere aanduiding (zoals we zojuist ook zagen bij de plaatsing van de machine van Baljuwslaan Haarlem op het nieuwe hoofdkantoor!).

AANTEKENEN

HAARLEM
27.09.85 18

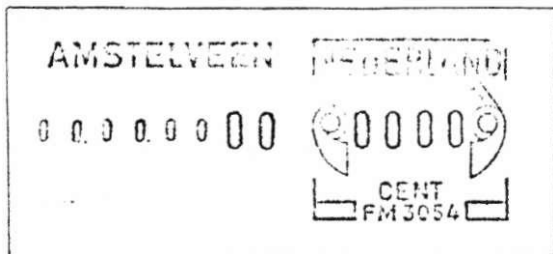

Datum 30-9-85

Geen gehoor
Bericht van aankomst
achtergelaten door
4518 ptt

Mr. C. Matser
Geert Veldsmuis
3371 CB Haarlem
Siermeier.

Afb.19. Brief op de laatste dag van openstelling van het kantoor Baljuwslaan te Haarlem verzonden, met loketstrook FM 3053, waarvan reeds eerder de aanduiding BALJUWSLAAN was weggevijsd (zie pijl).

Afb.20. Loketstrook FM 3054 Amstelveen, zonder straatnaam. Zoals sedert de invoering der "grote uren" gebruikelijk heeft ook deze "nulstrook" met waarde 0000 géén datum- en uur-aanduiding. Aan het ontbreken van de rechterbovenhoek van het kader om NEDERLAND is overigens wèl te zien dat het een afdruk betreft van nà half oktober 1981: toen is deze beschadiging van het cliché ontstaan.

Als enige vermeldingswaardigheid bij Amstelveen valt te melden dat er in de periode begin augustus - eind september 1981 een LILA lint in het apparaat heeft gezeten, en dat er in die periode dus in plaats van rood-bruine afdrukken lila stroken zijn gemaakt. De overgang terug van lila naar rood-bruin verloopt overigens weer tamelijk geleidelijk.

AMSTERDAM.

Op 22 mei 1981 volgt in de rij de eerste machine te Amsterdam: FM 3055, met rood-bruin lint. Hiermee kwam FM 000 groot uur Type a te vervallen. Op 20 augustus 1981 werden de 2 overige machines van een nieuw cliché voorzien: FM 3282 (opvolger van FM 000 Type b) en FM 3283 (in de machine van FM 000 Type c).

Afb. 21. Twee stroken, afkomstig uit DEZELFDE machine, na verwisseling van de cliché's op 20 augustus 1981: FM 000 met korte M (Type c) en FM Z28Z.

D. Enkele bijzonderheden.

Een enkele keer hebben we in het voorgaande betoog bijzonderheden vermeld: vreemde data op het eind van de prototype-periode, slijtageverschijnselen in cliché's te Amsterdam en Amstelveen, etc. We deden dat alleen als dat in het belang van de "historie" was, relevant was voor een juiste rekonstruktie van de loop der gebeurtenissen.

Maar er zijn natuurlijk ontelbaar vele "rariteiten" aangetroffen in de nu ruim 8-jarige geschiedenis van de Frama stroken. We laten daarvan nu een aantal voorbeelden zien. Nogmaals: het is slechts een su-
miere selectie.

Afb.22. Enkele voorbeelden van "rariteiten", (a) de-
fekte microprocessor te Haarlem (nov. '83) ver-
oorzaakt "vreemde datum", (b) het papier heeft
inkt van het inktlint aangezogen (Amstelveen).
(c) weggevallen kantoornaam en FM-nummer, Am-
sterdam 1982. (d) het afdrukken van veel stro-
ken achter elkaar leidt wel eens tot afwijkende
cijfers, zowel in datum, uur als waarde (Am-
sterdam, op 8 juli 1981).

Een geheel ander aspect, zéker verzamelwaardig,
maar voor dit artikel té ver voerend, is het ver-
schil in papiersoorten der stroken. We laten dat
hier dan ook geheel buiten beschouwing. Indien U
zich daarin wilt specialiseren raden wij U aan lid
te worden van de Kontaktgroep Automaatboekjes en
Rolzegels, waarvan de activiteiten zich ook richten
op Automaatstroken en Loketstroken.

Tenslotte noemen we nog versnijdingen, dubbel-
drukken, ongesneden meervoudige drukken, gomdrukken
(aan gomzijde gedrukt), rol-einden en te kort afge-

sneden stroken. Postaal gebruikt zullen we dit wel niet tegenkomen, maar er zijn nu eenmaal "prullebak-leeghalers", en zij kunnen dan hun kollektie met leuke stukjes aanvullen

Paragraaf 4. Uitbreiding van het aantal Frama-loketmachines, januari 1986.

Al vanaf medio 1984 is er sprake van een uitbreiding van het aantal loketmachines (zie "Aangetekend", PTT-personeelsblad, 13 juni 1984]. Echter pas in november 1985 wordt hiervan in de Dienstorders officieel melding gemaakt (H.552 d.d. 12-11-85]. De datum van ingebruikname van 127 nieuwe apparaten is vervolgens in Dienstorder H.2 van 7 januari 1986 vastgesteld op 27 januari 1986.

In Tabel 3 wordt een overzicht gegeven van de kantoren waar nieuwe loketmachines geplaatst worden. De reeks van FM-nummers van deze apparaten loopt vanaf FM 5000 (Oldenzaai) tot en met FM 5126 (Nijmegen-Stationsplein].

Afb. 24 (pag.38] laat een afdruk zien van een strook van 27 januari 1986. Hierop is goed te zien dat de letters van NEDERLAND en die van de plaatsnaam afwijkend zijn van de vroegere stroken. Ook de posthoorns hebben een iets andere vorm.

De 5 machines in Haarlem, Amstelveen en Amsterdam (genoemd in Par.3 onder C) blijven - ongewijzigd - in gebruik.

N.B. Bij de PTT zijn ook een aantal machines in gebruik voor "interne" doeleinden, zoals port-verrekening e.d. Sinds 1976 zijn daarvoor óók machines van het merk FRAMA in gebruik. Al deze apparaten geven meestal blauwe afdrukken (met "te betalen port"), in enkele gevallen rode ("bijfrankering" van stukken naar het buitenland). Om praktische redenen hebben wedeze "dienstfrankeermachines" (zie Maandblad, januari 1986, pag. 39) in dit artikel buiten beschouwing gelaten.

TABEL 3.

Overzicht van de Loketfrankeermachines die op 27 januari 1986 in gebruik worden genomen.

Aalten	FM 5075	Doetinchem	FM 5085
Abcoude	FM 5120	Dordrecht	FM 5038
Almelo	FM 5064	Ede	FM 5030
Amersfoort	FM 5040		FM 5031
	FM 5043		FM 5032
	FM 5044	Eibergen	FM 5094
Amsterdam A. J. Ernststraat	FM 5007	Enschede	FM 5066
	FM 5008	EttenLeur	FM 5108
Amsterdam-Bloemgracht	FM 5021	Groenlo	FM 5096
Amsterdam-Borgerstraat	FM 5011	's Heerenberg	FM 5088
Amsterdam-Bos en Lommerplein	FM 5017	Hengelo (Gld)	FM 5102
	FM 5018	Hengelo (Ov)	FM 5067
Amsterdam-Courbetstraat	FM 5009	Landsmeer	FM 5119
	FM 5010	Leeuwarden	FM 5034
Amsterdam-Gerard Terborgstraat	FM 5022		FM 5036
	FM 5029	Leeuwarden Stationsweg	FM 5033
Amsterdam-Haarlemmerdijk	FM 5023		FM 5035
Amsterdam-Johannes Verhulststraat	FM 5014	Lelystad	FM 5068
Amsterdam-Keizersgracht	FM 5005	Lichtenvoorde	FM 5093
Amsterdam Kerkstraat	FM 5012	Locher	FM 5097
Amsterdam-Koninginneweg	FM 5006	Maarssen	FM 5050
Amsterdam N.Z. Voorburgwal	FM 5002	Maastricht	FM 5037
	FM 5003	Meppel	FM 5069
	FM 5026	Middelburg	FM 5109
Amsterdam St. Antoniebreestraat	FM 5027	Mijdrecht	FM 5045
Amsterdam-Sumatrastraat	FM 5004		FM 5046
Amsterdam Tussen Meer	FM 5024	Monnickendam	FM 5118
	FM 5025	Neede	FM 5095
Amsterdam-Waalstraat	FM 5013	Nieuwegein-Drenthelaven	FM 5047
Amsterdam-Wibautstraat	FM 5001	Nijmegen	FM 5098
Amsterdam -Wijtenbachstraat	FM 5015	Nijmegen-Stationsplein	FM 5126
	FM 5016	Nijmegen-Zwanenveld	FM 5125
Amsterdam-ZuidOost	FM 5019	Oldenzaal	FM 5000
	FM 5020	Oostburg	FM 5110
Amsterdam-ZuidOost-Kraaiennest	FM 5028	Oosterbeek	FM 5105
Apeldoorn	FM 5079	Oosterhout	FM 5111
	FM 5080	Roosendaal	FM 5112
Apeldoorn-Eglantier	FM 5078	Roosendaal Veemarkt	FM 5122
Arnhem	FM 5076	Rotterdam-Delftseplein	FM 5041
	FM 5077	Rotterdam-Lepelaarsingel	FM 5042
Bennekom	FM 5081	Ruurlo	FM 5100
	FM 5082	Schiedam	FM 5039
Bergen op Zoom	FM 5106	Silvolde	FM 5086
	FM 5107	Terborg	FM 5091
Borculo	FM 5101	Terneuzen	FM 5113
Breda Slingerweg	FM 5124	Uft	FM 5087
Bussum	FM 5115	Utrecht	FM 5059
	FM 5116		FM 5060
Deventer	FM 5065		FM 5061
Dieren	FM 5083		FM 5062
Dinxperlo	FM 5089		

Utrecht-Burg. Reigerstraat	FM 5053	Wageningen	FM 5103
	FM 5054		FM 5104
Utrecht-Mineurslaan	FM 5051	Weesp	FM 5121
	FM 5052	Winterswijk	FM 5070
	FM 5055		FM 5071
Utrecht-Roelantdreef	FM 5056	Zeist	FM 5048
	FM 5057		FM 5049
	FM 5058	Zelhem	FM 5092
Varsseveld	FM 5090	Zevenaar	FM 5072
Velp	FM 5084		FM 5073
Vlissingen Stadhuisplein	FM 5123	Zierikzee	FM 5114
Volendam	FM 5117	Zutphen	FM 5074
Vorden	FM 5099	Zwolle	FM 5063

STAATSBEDRIJF DER

ADRESKAART voor een binnenlands verrekenpakket
zonder aangegeven waarde

AAN: *Verkeek*
STR.: *Parryden wec 18*
TE: *LANDSMEER*

VERREKENBEDRAG (het guldenbedrag in l...)
285 en 85 ct.

bij te schrijven op postrekening
nr. *1956* (ingevulde stortingskaart G 8 * R bijvoegen)

AFZ: **boudisque**
STR.: **Tel. 020 - 23 30 16/23 28 00, Telex 12500 BQUMA NL**
Postgidsaanwijzing 10-10, 1012 LJ Amsterdam
TE: *Land*

ONTVANGBEWIJS
De ondergetekende verklaart het hierboven omschreven pakket in *oorgeschieden staat* te hebben ontvangen.
Handtekening: *Not Verkeek*

PLAATS VOOR
1 0 0 0 0 0 2 0
0 0 0 5 0 0
CENT
LAND

LANDSMEER 1
N C 11.IX.80 00614

R 2000 (2.200.000/11-75)

Afb.23. Adreskaart voor een binnenlands verrekenpakket
zonder aangegeven waarde, gefrankeerd met een
Loketstrook Amsterdam FM 000 (groot uur, Type
a) d.d. 10 september 1980. Tarief f 6,95.

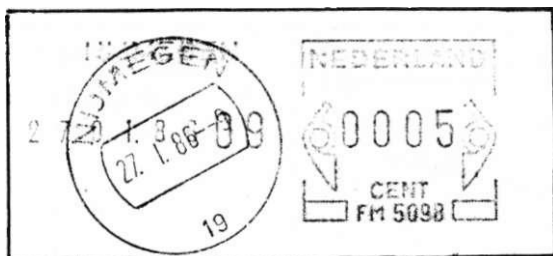
TENSLOTTE.

Deze studie kon niet anders tot stand komen dan met veel hulp van medeverzamelaars. Sommigen droegen spontaan hun kennis en materiaal aan, bij anderen kostte het wat meer moeite. Bij een enkeling wachten we nog steeds op de beloofde gegevens Desalniettemin: alle medewerkers hartelijk dank!

Het zou mooi zijn als deze publikatie weer nieuwe gegevens als gevolg zou hebben. Met name over de periode tot 1980 kan er veel aan onze aandacht zijn ontschoten. Voor reacties en kommentaren houden we ons dan ook zeer aanbevolen.

Jos M.A.G.Stroom
en C.J.H.Matser
Korrespondentieadres:
Postbus 7810
1008 AA Amsterdam

januari 1986

Afb. 24. Loketstrook van Nijmegen (FM 5098) met datum 27 januari 1986: eerste dag van gebruik van de machine, met in het dagtekenstempel dezelfde datum (stempeling is echter niet noodzakelijk).

Geraadpleegde en aanbevolen literatuur.

- Enschedé, E.J. en van Roosmalen, J.A.G.M., **FRANKEER-MACHINES**, in Na Posttijd, Jubileumuitgave Po & Po 1971, pag. 81-99.
- Houdewind, P., **LOKETSTROKEN IN NEDERLAND**, in Nederlandsch Maandblad voor Philatelie, juni 1982, pag. 533-535.
- Houdewind, P., Rubriek "Loketstroken" in het Bulletin van de Kontaktgroep Automaatboekjes en rolzegels, 1979 - 1985.
- Lampe, H., **FRANKEERMACHINES**, in Postzegelkunde en Postwezen, Gedenkboek 80 jaar Ned. Postzegels en 10 jaar Ned. Maandbl.Philatellie, 1932, pag. 196 - 203.
- Muys, C, **WAT ER NA DE PORTZEGEL KWAM**, De Postzak nr. 131, maart 1982, pag. 153 - 160, en nr. 132, juni 1982, pag. 201 - 202.
- van Rijswijk, J.A.C., Handboek Frankeermachines, Deel 3 "MACHINES", pag. 69 - 72, 97 en 104.
- Stroom, Jos M.A.G., **LOKET-STROKEN, ROODFRANKERING EN POSTMECHANISATIE**, in Ultra Violet, nr. 59, januari 1982, pag. Alg. 63 t/m 66.
- IJspeerd. D., **FILATELIE IN HET COMPUTERTIJDPERK**, in catalogus Jubilex '83, pag. 13-43, april 1983.
- v.d.Willigen, A.M.A., **FRANKEERSTEMPELS**, in Postzegelkunde en Postwezen, 1932, pag. 189 - 195.
- v.d.Willigen, A.M.A., Rubriek "Stempels" in het Ned. Maandblad voor Philatelie, febr. 1965, pag. 80., febr. 1972, pag. 91 en febr. 1978, pag. 111.
- v.d.Willigen, A.M.A., **MACHINALE FRANKERING**, in Jubileum-uitgave Ned. Bond van Philatelisten Verenigingen 75 jaar, 1983, pag. 124. (De hier genoemde "afgifte-automaten, waarmee men tegen inworp van het benodigde geld frankeerstroken kan verkrijgen", berust op een onjuiste weergave van de realiteit door deze auteur. J.S.).
- PTT-dienstorders, 1965-1986.

AANTEKENINGEN

Deze brochure is te verkrijgen door overmaking van f 3.95 op postrekening 575462 t.n.v. Filatelistenvereniging "NOVIOPOST" te Nijmegen. Na ontvangst volgt franco toezending.